

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-2-6>

УДК 338.486:332.14(477)

JEL L83, O18

О. І. Графська

кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету

фізичної культури імені І. Боберського, м Львів

e-mail: grafskayaorislava@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8134-3771>

АНАЛІЗ АТРАКТИВНОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Здійснено оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери регіонів України та проаналізовано її атрактивність. Наведено результати розрахунку інтегрального індексу атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України за 2013 та 2018 рр. Показано внесок субіндексів до загального значення інтегрального індексу атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України. Охарактеризовано структуру капітальних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу України в розрізі регіонів. Виявлено та систематизовано чинники впливу на формування потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери регіонів України.

Ключові слова: атрактивність, національна спадщина, територіальні громади, туристично-рекреаційна сфера, регіони.

Hrafka O. ANALYSIS OF THE TOURISM AND RECREATION INDUSTRY'S ATTRACTIVENESS IN UKRAINIAN REGIONS

The paper evaluates the development capacity of the tourism and recreation industry in Ukrainian regions and analyzes its attractiveness. The results of the calculation of the integral attractiveness index for the tourism and recreation industry in Ukrainian regions for 2013 and 2018 are outlined. The values of subindices in the total attractiveness index rate for the tourism and recreation industry in Ukrainian regions are calculated. The structure of capital investment in the tourism and recreation industry of Ukraine across its regions is characterized. The factors of impact on forming of the development capacity of the tourism and recreation industry in Ukrainian regions are revealed and systematized. The analysis of calculation of the integral ATRI index for Ukrainian regions in 2018 resulted in revealing the following features of regional tourism and recreation systems: 1) indisputable domination of Kyiv not only by the level of integral ATRI index across Ukrainian regions but also by 8 out of its 19 main features, testifying to availability of the balanced set of competitive advantages that allow maximum efficient use of tourism and recreation capacity without unique natural tourism and recreation resources and support attractiveness of the tourism and recreation complex at consistently high level; 2) availability of three powerful regions with the highest attractiveness level of their tourism and recreation systems after Kyiv; 3) active growth of attractiveness of the tourism and recreation industry of catching-up regions; 4) substantial group of regions (9) with unbalanced and often limited set of the tourism and recreation resources and low quality of socio-economic and tourism infrastructure, which affects the investment attractiveness of their tourism and recreation system and the overall level of their attractiveness.

Keywords: attractiveness, national heritage, territorial community, tourism and recreation industry, regions.

Постановка проблеми. Важлива роль туристично-рекреаційної сфери в економічних системах більшості країн і регіонів обумовлена її здатністю ефективно забезпечувати збереження та раціональне використання історико-культурних, природно-рекреаційних та інформаційно-віртуальних ресурсів території. Вплив туристично-рекреаційної сфери на суспільну життєдіяльність є багатограним: стимулювання розвитку численних суміжних з нею галузей (сфера послуг, ресторанне господарство, транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, виробництво сувенірної продукції тощо). Вона є дієвим каналом міжкультурної комунікації, відновлення та збереження історико-культурних пам'яток, культурної спадщини та традицій країн і народів, а також сприяє розвитку їхніх традиційних промислів. З другого боку, внутрішні суперечності соціально-економічного розвитку регіонів і непослідовні регуляторні реформи в туристично-рекреаційній сфері України призводять до низької ефективності використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України

та втрати сприятливих можливостей для активізації розвитку цієї сфери.

Аналіз останніх досліджень. Роль туристично-рекреаційної сфери у забезпеченні розвитку економіки адміністративно-територіальних одиниць висвітлена у працях О. Бобровської, О. Галаченка, А. Голода, О. Гулич, О. Любіцевої, В. Кифяка, Н. Корж, М. Костриці, М. Крушельницької, С. Кузика, О. Любіцевої, М. Мальської, Л. Мармуль, О. Сарапіної, І. Смаль, А. Сундука, Д. Стеценка, М. Хвесика, Л. Черчик, В. Ярового. Серед публікацій зарубіжних дослідників слід відзначити роботи таких авторів: F. Aref, R. Bushell, P. Eagles, D. Fennell, R. Dowling, P. Pearce, S. Singh, P. Suansri, D. Timothy, M. Westcott, M. Wu. Попри широкий потік публікацій і велику кількість теоретичних і практичних розробок, низка проблем розвитку економіки територіальних громад на основі ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу залишається відкритою.

Метою статті є аналіз атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Основні результати дослідження. Для оцінювання рівня атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України нами проведений розрахунок інтегрального індексу атрактивності туристично-рекреаційної сфери (АТРС) регіонів України за 2013 та 2018 рр., який охопив основні ознаки за всіма їх базовими індикаторами відповідно до розробленої методики. Основні ознаки індексу АТРС базуються на ідентифікації ресурсної структури атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України, зокрема визначенні основних ресурсів та об'єктів, які їх репрезентують, у розрізі чотирьох субіндексів (індекс культурної привабливості, індекс привабливості рекреаційних

ресурсів, індекс привабливості туристичної інфраструктури та індекс інвестиційної привабливості туристично-рекреаційної сфери).

Підсумкове значення інтегрального індексу АТРС регіонів України для кожного з досліджених регіонів відображається сумою стандартизованих значень базових індикаторів кожної з 19-ти основних ознак. Величина інтегрального індексу АТРС перебуває в діапазоні від 1 до 100, де значенню 100 відповідає найвищий рівень атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіону, а значенню 1 – мінімальний (табл. 1).

Таблиця 1

Результати розрахунку інтегрального індексу атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України за 2013 та 2018 рр.

№	Регіон	Значення інтегрального індексу АТРС регіонів України		Відхилення, +/-
		2013 р.	2018 р.	
1	Вінницька обл.	21,09	19,55	-1,54
2	Волинська обл.	16,20	15,66	-0,54
3	Дніпропетровська обл.	24,57	26,29	1,73
4	Донецька обл.	26,73	20,68	-6,05
5	Житомирська обл.	15,54	15,82	0,28
6	Закарпатська обл.	28,29	27,77	-0,51
7	Запорізька обл.	25,49	24,34	-1,15
8	Івано-Франківська обл.	22,92	22,89	-0,03
9	Київська обл.	24,03	28,87	4,83
10	Кіровоградська обл.	10,56	9,45	-1,11
11	Луганська обл.	11,05	9,31	-1,74
12	Львівська обл.	33,84	33,35	-0,49
13	Миколаївська обл.	20,31	21,74	1,43
14	Одеська обл.	38,12	37,82	-0,30
15	Полтавська обл.	21,40	20,72	-0,67
16	Рівненська обл.	16,15	13,63	-2,52
17	Сумська обл.	15,38	14,66	-0,72
18	Тернопільська обл.	10,39	9,02	-1,38
19	Харківська обл.	27,15	24,62	-2,53
20	Херсонська обл.	33,18	35,69	2,51
21	Хмельницька обл.	22,43	21,68	-0,75
22	Черкаська обл.	16,71	17,37	0,66
23	Чернівецька обл.	13,10	12,84	-0,26
24	Чернігівська обл.	20,48	18,70	-1,78
25	м. Київ	57,64	58,02	0,38

Джерело: розраховано автором на основі даних [1; 2].

У 2018 р. найбільшого прогресу як серед представників цієї групи, так і серед усіх чотирьох груп регіонів у підвищенні рівня АТРС досягла Київська область, значення інтегрального індексу АТРС якої, порівняно з 2013 р., зросло на 4,83 б. п. і практично досягло верхньої межі групи регіонів-переслідувачів. Успіхи в підвищенні рівня АТРС у Київській області передусім пов'язані зі значним розширенням загальної площі її природоохоронних територій, підвищенням якості та зростанням протяжності автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, а також суттєвим зростанням кількості об'єктів для бізнес-туризму (конференц-залів).

З другого боку, за результатами 2018 р., рівень атрактивності туристично-рекреаційних систем Донецької та Луганської областей через військову агресію Росії в окремих їх районах суттєво знизився, що відобразилося не тільки на значеннях їх

інтегральних індексів АТРС (зниження порівняно з 2013 р. на –6,05 б. п. і –1,74 б. п. відповідно), але на позиціонуванні в межах нашої типологізації – переміщення Донецької області до групи з низьким рівнем АТРС і наближення Луганської області до нижньої межі значень інтегрального індексу АТРС у групі регіонів-аутсайдерів з найнижчим рівнем АТРС.

Розрахунок інтегрального індексу АТРС регіонів України для кожного з досліджених регіонів дозволив встановити не лише загальний рівень атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів, але й у розрізі його агрегованих структурних компонентів (чотирьох субіндексів) (рис. 1). Аналіз на рівні субіндексів дає змогу окреслити їх внесок до загального значення інтегрального індексу АТРС регіонів України, а також визначити їх основні конкурентні переваги, що є найбільш вагомими для формування атрактивності регіональних туристично-рекреаційних систем.

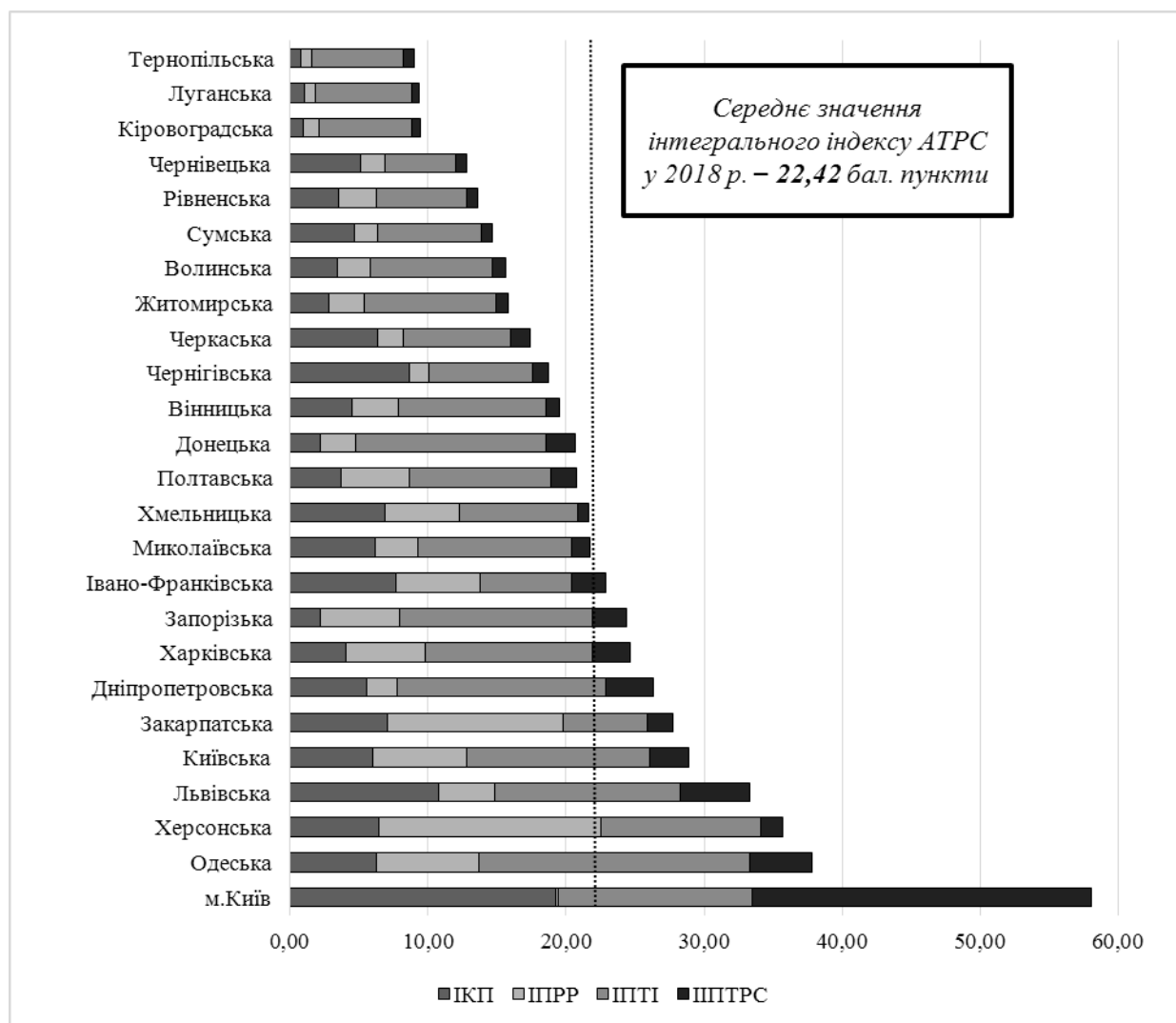

Рис. 1. Внесок субіндексів до загального значення інтегрального індексу АТРС регіонів України в 2018 р.

Примітка: ІКП – індекс культурної привабливості; ІПРР – індекс привабливості рекреаційних ресурсів; ІПТІ – індекс привабливості туристичної інфраструктури; ІШТРС – індекс інвестиційної привабливості туристично-рекреаційної сфери.

Джерело: розраховано автором на основі даних [1;2].

Найвищий рівень субіндексу культурної привабливості (ІКП) серед регіонів України в 2018 р. спостерігався у м. Києві, що насамперед зумовлено найбільшою чисельністю іноземних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, яка склала 60,06 тис. осіб (а це удвічі перевищує аналогічний показник 2013 р.). Столиця України прийняла в 2018 р. у майже 20 разів більше іноземних відвідувачів за середнє значення відповідного показника для регіонів України, а також у 7,9 раза більше за свого найближчого конкурента – Львівську область [2]. Функціонування на українському ринку європейських бюджетних авіаліній (RyanAir, WizzAir, Pegasus, Air Baltic, Atlas Global та ін.), невисокі ціни, високий рівень сервісу, досить розвинена загальна та туристична інфраструктура, а також наявність цікавих туристичних локацій дозволяють м. Києву конкурувати за увагу іноземних туристів з такими знаменитими європейськими туристичними центрами, як Будапешт, Краків, Прага та Софія. Цьому сприяє найвища в країні концентрація пам'яток культурної

спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України – 181 пам'ятка (у т. ч. 18 створених до XVI ст., а також один об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО) [3].

Окрім цього, м. Київ як столиця України та її провідний бізнес-центр, концентруючи державні організаційно-управлінські органи центрального рівня та дипломатичні представництва іноземних держав, штаб-квартири та центральні офіси міжнародних організацій, установ, бізнес-структур і ТНК, є головним осередком іноземного бізнес-туризму в Україні. За даними департаменту туризму Київської обласної державної адміністрації, у 2018 р. близько 70% заповнення готелів вищих категорій (5-, 4- та 3-зіркових) – це ділові туристи.

У Львівській області, другому регіоні після м. Києва за рівнем ІКП та за чисельністю іноземних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, розміщена п'ята частина об'єктів архітектурної спадщини України, яка включає 8440 пам'яток архітектури, історії та археології (з

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

них: 39 пам'яток культурної спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [3]; три об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [4]). Серед них особливу культурну, історико-архітектурну та туристичну цінність мають Державні історико-архітектурні заповідники у м. Львові та м. Жовкві, обласні пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури (чотири дерев'яні храми Львівської області включені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [4]) та численні пам'ятки замкової архітектури (Одеський, Жовківський, Золочівський, Свірзький, Підгорецький замки та ін.). На нашу думку, значною мірою саме багатий і різноманітний історико-культурний та історико-архітектурний потенціал разом з добре розвиненими туристичним сервісом та інфраструктурою є головною конкурентною перевагою туристично-рекреаційної сфери Львівської області та основним елементом його атрактивності в національному та міжнародному масштабах.

Оскільки для розвитку туристично-рекреаційної діяльності стан навколишнього природного середовища є визначальним, втрата його якісних і кількісних характеристик може зумовити не лише екологічні, але й фінансово-економічні втрати. За таких умов головною запорукою сталого соціально-економічного розвитку та підвищення рівня атрактивності туристично-рекреаційної сфери як областей Карпатського регіону, так і решти регіонів України є максимальне збереження та забезпечення нормального функціонування природних екосистем.

Для формування та підтримання на високому рівні атрактивності туристично-рекреаційної сфери будь-якого регіону не менш важливим компонентом, ніж стан туристичної інфраструктури, є якість його загальної інфраструктури, головною метою якої є забезпечення швидкого та якісного доступу до туристично-рекреаційних об'єктів, а також безпечного та комфортного отримання туристичних і супутніх послуг. За двома базовими параметрами ІПТІ, які є важливими для формування атрактивності

будь-якого регіонального туристично-рекреаційного комплексу (довжина автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям і кількість абонентів мережі «Інтернет» з наданням ширококутового безпроводового доступу), у 2018 р. найвищий рівень спостерігався в Одеській (одна з найдовших протяжностей автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям і найбільша в Україні чисельність абонентів мережі «Інтернет» з наданням ширококутового безпроводового доступу), Харківській (найдовша в Україні протяжність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям та одна з найбільших кількості абонентів мережі «Інтернет» з наданням ширококутового безпроводового доступу), Дніпропетровській, Львівській областях і м. Київ.

Найвищий рівень субіндексу інвестиційної привабливості туристично-рекреаційної сфери (ІПТРС) серед регіонів України в 2018 р. спостерігався у м. Києві, яке утримувало лідируючі позиції відразу за усіма п'ятьма його основними ознаками. Як головний бізнес-центр України м. Київ, що генерує близько 23% ВВП, 24% загального зовнішньоекономічного обігу та майже 53% обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [1], також є провідним центром бізнес-активності та інвестиційної привабливості для української туристично-рекреаційної сфери, що характеризується одним з найкращих рівнів загальної та туристичної інфраструктури.

Обсяг капітальних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу м. Києва, за даними Державної служби статистики України, у 2018 р. склав 3004,62 млн грн, що майже в 2,3 раза більше за аналогічний показник 2013 р., проте тільки 1,5% загального обсягу капітальних інвестицій в економіку міста. У загальній структурі капітальних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу України питома вага м. Києва в 2018 р. становила 47,66%, що в 4,1 та 5,4 раза більше за відповідні показники найближчих конкурентів – Донецьку та Львівську області (рис. 2). На нашу думку, це зумовлено тим, що Київ – столиця

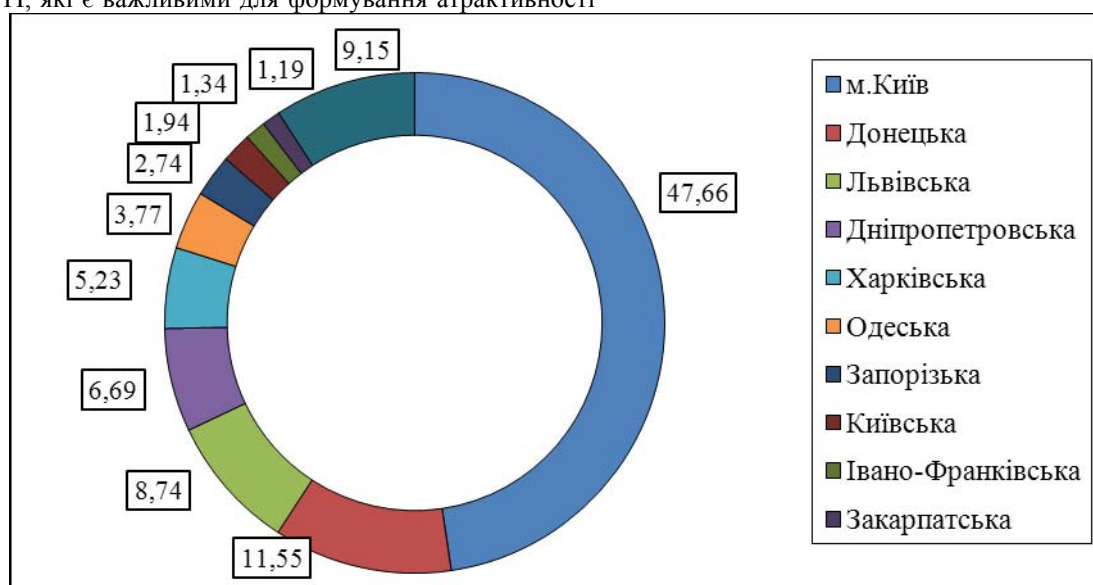

Рис. 2. Структура капітальних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу України в розрізі регіонів у 2018 р., %

Джерело: розраховано автором на основі даних [1; 2].

України та її найбільше за чисельністю жителів місто, з найвищим рівнем життя та купівельною спроможністю у нашій державі, найвищими цінами на нерухомість і досить високим рівнем соціальної інфраструктури – найбільш привабливе для інвестування у туристично-рекреаційну сферу як для українських, так і для іноземних інвесторів.

Домінуюче становище м. Києва в соціокультурній і фінансово-економічній сферах України, за рівнем життя в суспільстві, освітнім і культурним рівнем населення відображається у перевазі його показників за іншими основними ознаками індексу ІПТРС над найближчими конкурентами: у 5,2 і 6,4 раза більше за обсягом ПП, ніж у Дніпропетровській і Київській областях відповідно; у 4,1 і 4,2 раза більше за обсягом валової доданої вартості у туристично-рекреаційній сфері в розрахунку на одну особу, ніж у Одеській і Львівській областях відповідно; у 7,2 і 7,8 раза за середньообліковою чисельністю штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності, ніж у Львівській і Дніпропетровській областях відповідно, а також у 2,5 і 2,8 раза за обсягом туристичного збору, ніж у Львівській та Одеській областях відповідно. З другого боку, загальний обсяг капітальних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу м. Києва та інших регіонів України є вкрай малим і недостатнім для підвищення загального рівня його атрактивності та суттєвої активізації розвитку, що робить особливо актуальною потребу в державному та приватному цільовому інвестуванні, а також у ширшій поінформованості міжнародних інвесторів про туристично-рекреаційний потенціал регіонів України.

Висновки. Аналіз результатів розрахунку інтегрального індексу АТРС регіонів України в 2018 р. дозволив виділити такі характерні особливості регіональних туристично-рекреаційних систем:

1) безперечне домінування м. Києва не тільки за рівнем інтегрального індексу АТРС серед регіонів України, але й за вісьмома з дев'ятнадцяти його основними ознаками. Це свідчить про наявність у м. Києві збалансованого комплексу конкурентних переваг, які дозволяють йому без унікальних природних туристично-рекреаційних ресурсів максимально ефективно використовувати свій туристично-рекреаційний потенціал і підтримувати на стабільно високому рівні атрактивність власного туристично-рекреаційного комплексу;

2) наявність трьох потужних регіонів (Одеської, Львівської та Херсонської областей) з найвищими, після м. Києва, рівнями атрактивності своїх туристично-рекреаційних систем, кожна з яких володіє збалансованим набором туристично-рекреаційних ресурсів (унікальними також і на теренах України) і досить високою якістю соціально-економічної інфраструктури для їх ефективного освоєння, що дозволяє їм забезпечувати високу динаміку розвитку туристично-рекреаційної сфери;

3) активне зростання атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів-переслідувачів. Часто володіючи значними обсягами історико-культурних і

природних туристично-рекреаційних ресурсів, вони поступаються провідним туристичним регіонам як за якістю соціально-економічної інфраструктури та рівнем інвестиційної привабливості, так за і рівнем поінформованості серед потенційних туристів та інвесторів про їхній туристично-рекреаційний потенціал. Проте активна позиція місцевих органів влади та бізнесу сприяє поступовому усуненню цих диспропорцій;

4) численна група регіонів (9) з незбалансованим і часто обмеженим набором туристично-рекреаційних ресурсів, а також низькою якістю соціально-економічної та туристичної інфраструктури, що негативно позначається на інвестиційній привабливості їхніх туристично-рекреаційних систем, а також загальному рівні їхньої атрактивності.

Список використаних джерел

1. Регіони України 2018: стат. зб. Ч. 2. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru2ch2019.pdf
2. Туристична діяльність в Україні: стат. бюл. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm
3. Реєстр пам'яток національного значення. *Міністерство культури України*: сайт. 2020. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245365203&cat_id=244910406
4. Українські об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО. *Центральний державний електронний архів України*: сайт. 2020. URL: <https://tsdea.archives.gov.ua/exhibitions/unesco/?page=ukrainian-object>

References

1. Rehiony Ukrayiny 2018 [Regions of Ukraine 2018]: Statistical publication. Part 2 (2019). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru2ch2019.pdf [in Ukrainian].
2. Turystychna diyal'nist' v Ukrayini [Tourist activity in Ukraine]: Statistical bulletin (2020). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm [in Ukrainian].
3. Reyestr pam'yatok natsional'noho znachennya [Register of monuments of national importance] (2020). *Ministry of Culture of Ukraine*: Website. Retrieved from http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245365203&cat_id=244910406 [in Ukrainian].
4. Ukrayins'ki ob'yekty svitovoyi spadshchyny YuNESKO [Ukrainian UNESCO World Heritage Sites]. *Central State Electronic Archive of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://tsdea.archives.gov.ua/exhibitions/unesco/?page=ukrainian-object> [in Ukrainian].

Надійшло 24.03.2020 р.